

Demir Kalenin Başbakanı Adnan Menderes'in ABD Ziyareti (1954)

Bahattin Demirtař¹

Öz

Türkiye Soğuk Savaş Dönemi'nin ilk yıllarından itibaren Batı Bloğunda yer almış, ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel alanda sistematik olarak ABD politikaları ile uyumlu hareket etmiştir. Türk ordusunun Kore Savaşı'nda göstermiş olduğu özveri, siyasi ve ekonomik düzeyde ABD ile ikili ilişkilerin artmasına neden olmuştur. Nitekim Türkiye'ye yönelik ABD yardımları ve 1952 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyeliği bu durumun en bariz sembolleri olmuştur. Türk dış politikası literatüründe kullanımına çok sık rastlamadığımız "Demir Kale" kavramı da o günlerden itibaren dile getirilmeye başlanmıştır. Bu kavram NATO'nun temsil ettiği misyon için olduğu kadar Sovyetler Birliğini çevreleme politikası çerçevesinde Türkiye'nin mevcut konumuna dair de kullanılmıştır.

Türkiye'nin NATO üyeliğinden sonra 1954 yılına kadar özellikle Marshall Yardımları ile ekonomik büyüme görülmüştür. Ancak bu gelişmeyi sürdürmek ve ödemeler dengesini çözmek adına ABD ile yeni anlaşmalar yapılması yoluna gidilmiştir. Bu amaçla 1954 Genel Seçimlerinin hemen sonrasında ABD'den 300 milyon dolarlık kredi talebinde bulunuldu. Bu çerçevede Başbakan Adnan Menderes'in gerçekleştirdiği Amerika gezisi kendi içinde önem arz etmiştir. Menderes Amerika'da bulunduğu sürede başta kredi konusu olmak üzere çeşitli taleplerde bulundu. Birinci elden yapılan bu diplomatik strateji uzun mesafede kalıcı bir çözüm olmayacaktı. 1955 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrası Menderes Hükümeti istifa edecek ve Türkiye'de siyasi çalkantılar artmaya başlayacaktı. Çalışmamızda Başbakan Adnan Menderes'in ABD gezisi ve bu gezinin Türk-Amerikan ilişkilerine yansımalarını incelemek adına ağırlıklı olarak süreli yayınlardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Adnan Menderes, ABD, Dwight D. Eisenhower

¹ Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı FEF Tarih Bölümü, bahattin.demirtas@hbv.edu.tr, ORCID: 000-0001-8452-0019.

Visit of the Prime Minister of the Iron Castle, Adnan Menderes, to the USA (1954)

Abstract

Turkey has been in the Western Bloc since the first years of the Cold War Era and has systematically acted in line with US policies in the economic, social, political and cultural fields. The dedication shown by the Turkish army in the Korean War led to an increase in bilateral relations with the USA at the political and economic level. As a matter of fact, US aid to Turkey and membership of the North Atlantic Treaty Organization (NATO) in 1952 were the most obvious symbols of this situation. The concept of "Iron Castle", which we do not often encounter in Turkish foreign policy literature, began to be mentioned since those days. This concept was used not only for the mission represented by NATO, but also for Turkey's current position within the framework of its policy of containing the Soviet Union.

After Turkey's NATO membership, economic growth was observed until 1954, especially with Marshall Aid. However, in order to continue this development and solve the balance of payments, new agreements were made with the USA. For this purpose, a loan of 300 million dollars was requested from the USA immediately after the 1954 General Elections. In this context, Prime Minister Adnan Menderes's trip to America was important in itself. While Menderes was in America, he made various requests, especially regarding loans. This first-hand diplomatic strategy would not be a permanent solution in the long run. After the economic crisis in 1955, the Menderes Government would resign and political turmoil would begin to increase in Turkey. In our study, periodicals were mainly used to examine Prime Minister Adnan Menderes' trip to the USA and its reflection on Turkish-American relations.

Keywords: Türkiye, Adnan Menderes, USA, Dwight D. Eisenhower

Giriş

Türk-Amerikan ilişkileri 18. yüzyılın sonlarından itibaren Akdeniz'deki Türk limanları etrafındaki deniz ticareti yoluyla gelişmiştir. Bu dönem Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilk temasların başlangıcı olarak kabul edilir. ABD ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkiler 17 Şubat 1927'de nota teatisiyle kurulmuştur. Bu durum ABD ile Türkiye arasında 12 Temmuz 1947'de Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması'nın imzalanması ile çok daha ileri taşınmıştır. Anlaşma, Truman Doktrini'ni ve onun "silahlı azınlıklar veya dış baskılar tarafından boyun eğdirilme girişimlerine direnen özgür halkları destekleme" politikasını uygulama amacıyla olmuştur (Aydın, 2022; 173 vd.).

Soğuk Savaş koşullarında ABD, dış politikasını şekillendiren bir jeopolitik söylem geliştirmiştir. Bu çerçevede Sovyetlerin Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'e yayılması engellemeye çalışılmıştır. Türkiye'nin coğrafi konumu yapılmaya çalışılan çevreleme politikasına uygun olarak görülmüştür. Türkiye'nin 1952'de Kuzey Atlantik Paktı Örgütüne (NATO) üye olması bu nedenle önemli bir karar olmuştur. NATO'nun güney kanadının koruyucusu, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'deki stratejik bir askeri üs misyonu yüklenen Türkiye Sovyetler Birliği'ne karşı bir bariyer olarak da değerlendirilmiştir.

1950'li yıllarda İran, İsrail ve Ürdün de dâhil olmak üzere Orta Doğu'daki diğer ABD müttefikleriyle işbirliği yapan Türkiye, Mısır, Irak ve Suriye gibi Sovyet yandaşlarının etkisini kontrol altına almayı amaç edinen bir dış politika takip etmiştir. Türkiye 1955'te Bağdat Paketi'ne katılmış ve ABD'nin askeri üslerini kullanmasına izin vermiştir (Aydın, 2020; 142 vd.) 1958'deki Irak devriminden sonra NATO dışı amaçlarla Lübnan Operasyonu'na izin verilmiştir. 1959'da kendi topraklarında Jüpiter Füzelere'nin konuşlandırılmasına izin vermiştir.

Demokrat Parti iktidarı yıllarında Amerika ile olan ilişkileri etkileyen bölgesel ve uluslararası gelişmelerin yanı sıra Türk devlet adamlarının diplomatik ziyaretleri de önemli bir faktör olmuştur. Türkiye'nin NATO üyeliği sonrasında Ankara'ya çok sayıda ABD askeri yetkilileri gelmeye başlamıştır. Bu süreçte Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in 1954 ABD gezileri söz konusu olmuştur. Celal Bayar'ın günlerce süren geziden sonra Başbakan Menderes'in genel seçimlerden sonra yaptığı ABD gezisi iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik, askeri ve sosyal ilişkilerin boyutunu ve geleceğini gözler önüne sermiştir.

1. ABD Gezisi Öncesi Atina ve Napoli Durakları

Başbakan Adnan Menderes Amerika hükümetinin daveti üzerine, ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower ve diğer Amerikan yetkilileriyle iki ülkeyi ilgilendiren konular hakkında görüşmek üzere 30 Mayıs 1954 günü Etimesgut Havaalanına gelmiştir. Başbakan Menderes'i uğurlamak üzere Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan, meclis başkan vekilleri, milletvekilleri, Başbakanlık müsteşarı, devlet şurası, temyiz ve divanı muhasebat reisleri, mebuslar, generaller, Amerikan büyükelçiliği müsteşarı ile İtalyan ve Yunan büyükelçileri ve diğer resmi zevat havaalanında hazır bulunmuştur. Başbakan Menderes tören kıtasını teftiş ettikten sonra meydanda hazır bulunanlara ayrı ayrı veda ederek uçağa binmiştir (Cumhuriyet, 31 Mayıs 1954).

Napoli üzerinden ABD'ye gidecek olan Türk heyeti önce Atina Hellinikon Havaalanına uğramıştır. Başbakan Adnan Menderes bu sırada hava meydanına gelmiş olan Yunan Başbakanı Mareşal Papagos ile on dakikalık kısa bir görüşme yapmıştır. Başbakan Yardımcısı Fatih Rüştü Zorlu, Milli Müdafaa Bakanı Ethem Menderes ve Hariciye Vekâleti Müsteşarı Nuri Birgi de bu görüşmeye katılmıştır. Mareşal Papagos'un yanında Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopulos ve Dışişleri Bakanlığı müdürlerinden Kiru yer almıştır. Bu görüşme basın tarafından Balkan Paktını askeri bir ittifaka dönüştürme konusu ile ilgili olduğu değerlendirilmiştir (Cumhuriyet, 31 Mayıs 1954; BCA, 030.01.0.0/3.17.3).

Başbakan Menderes Atina'dan ayrılmadan önce gazetecilere verdiği demeçte Mareşal Papagos ve Stefanopulos ile yaptığı görüşmelerden memnun kaldığını, Amerika'dan döndüğünde Atina'da yirmi dört saat kalacağını ve o zaman bir basın toplantısı düzenleyeceğini söylemiştir. Diğer taraftan Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopulos da iki ülke arasındaki dostane ilişkilere değinen kısa bir açıklama yapmıştır (Cumhuriyet, 31 Mayıs 1954).

Türk heyetinin Atina'dan sonraki durağı Napoli olmuştur. Başbakan Adnan Menderes'in burada görüşme yaptığı kişi Atlantik Paketi Güney Avrupa kesimi Başkumandanı Amiral William M. Fetchtel olmuştur. Bu görüşmeden ve hava meydanında yenen ögle

yemeğinden sonra Başbakan Menderes ve beraberindekiler uçakla Amerika'ya doğru seyahatlerine devam etmiştir (Cumhuriyet, 31 Mayıs 1954).

2. ABD Gezisi Süreci

Başbakan Adnan Menderes ve kendilerine refakat edenler 31 Mayıs günü New York'un Idlewild Havaalanına inmiştir. Menderes ve beraberindeki Başbakan Muavini Fatin Rüştü Zorlu, Müdafaa Bakanı Etem Menderes ve Genelkurmay Başkanı Nureddin Baransel'i Başkan Eisenhower ve Dışişleri Bakanlığı adına temsilciler ile New York Belediyesi Başkanı karşılamıştır. Adnan Menderes karşılama töreninden sonra havaalanının şeref salonuna giderek orada gazetecileri kabul etmiştir (Cumhuriyet, 2 Haziran 1954). Menderes, ABD'ye Türkiye ve Amerika'yı ortak ilgilendiren meseleleri incelemek üzere geldiğini söylemiştir. Başbakan Menderes, gezisi sırasında Başkan Eisenhower'ı görüp görmeyeceğine dair sorulan bir soruya Eisenhower'ı NATO Başkomutanı bulunduğu sırada Türkiye'ye geldiğinde tanıdığını anlatmış ve *"Beni davet etmek nezaketini gösteren Başkan Eisenhower'la görüşeceğim. Bu görüşmemiz buradaki ikametimin programına dâhildir."* demiştir. Başkan Eisenhower'la ne gibi meseleleri görüşeceğine dair sorulan sorulara karşı ise Menderes şöyle demiştir: *"Birleşik Amerika'yla münasebetlerimiz çok sıkıdır. Bu itibarla görüşmelerimizde birçok mevzulara temas edeceğiz."* Bu konulara Türkiye ile Pakistan arasında yapılan anlaşma konusunun aynı zamanda Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya İttifak tasarısının da dâhil olup olmadığı sorusuna karşı Menderes demiştir ki: *"Müşterek menfaatleri ilgilendiren meseleleri görüşeceğimizi söylediğime göre müzakerelerde sorduğunuz bahislerin bulunması tabiidir."* Başbakan Menderes Cenevre Konferansı konusunda genel bir yorumda bulunmak istememiş, bununla beraber Kore meselesiyle ilgili bir sorulara Türk kuvvetlerinin de bu savaşa katılmış olmaları itibariyle cevaplandırarak demiştir ki: *"Kore, tecavüze mukavemet iradesinin bir sembolü olmuştur. Bu irade hür dünya memleketleri arasında çok kuvvetle yaşamaktadır. Her zaman kuvvetli ve canlı olan bu iradenin ruh ve esaslarına sadık kalacağız."* Amerika'yı ilk defa ziyaret ettiğini söyleyen Başbakan gazetecilere hitap ederek burada genel mahiyette basına beyanatta bulunmayı düşünmediğini zira kendisini buraya getiren uçaktan henüz yeni inmiş bulunduğunu, fakat ileride kendisine yöneltilecek bütün sorulara cevap vermeye hazır olacağını söylemiştir (Bars, 1954, s. 15).

Başbakan Menderes geceyi New York'ta geçirerek ertesi gün Washington'a hareket etmiştir. Bu arada Menderes'in Waldorf Astoria'da kaldığı tek gecede ABD Başkanı Eisenhower otele gelerek bir konuşma yapmıştır (Milliyet, 1 Haziran 1954).

Başbakan Adnan Menderes ve beraberindeki zevat 1 Haziran günü sabah New York'tan Atlantik Paketi Güney Doğu Avrupa Başkumandanı Amiral William M. Fechteler'in özel uçağı ile Washington askeri havaalanına gitmiştir. Başbakan Adnan Menderes Washington'a geldiğinde yanında mesai arkadaşları olduğu halde mütebessim bir sima ile uçaktan inerek kendisini karşılamaya gelen Yabancı Memleketlere Yardım İdarecisi Harold Stassen, Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert Murphy ve Dışişleri Bakanlığı Yakınoğu İşlerini Tedvire Memur Yardımcısı Henry Byroade ile tanışmıştır. Menderes, foto muhabirlerinin bütün isteklerini gülümseyerek yerine getirdikten sonra Stassen ile beraber birçok mikrofon ve sinema objektifinin kendisine yöneldiği bir noktaya doğru ilerlemiştir. Burada Stassen, Başbakan

Menderes'e "hoş geldiniz" demiş ve şunları ilâve etmiştir: "Sizi memleketimin başkentinde kabul etmekle şeref duyuyorum. Memleketlerimizin uzun bir dostluk mazisi vardır. Şimdi sulh için beraberce yapıcı gayretlerine devam ediyorlar. Amerika'yı ve Türkiye'yi birbirine bağlayan dostluğun yapacağımız görüşmelerle daha da kuvvetleneceğine eminim." Müteakiben söz alan Menderes şu cümleleri sarf etmiştir: "Memleketinize dün muvasalat ettim. New York'a indiğim anda memleketim halkının, dostu ve müttefiki Büyük Amerikan milletine karşı beslemekte olduğu derin bağlılık ve itimat hislerini mikrofondan ifade etmek fırsatına sahip oldum. Bunu söylediğim zaman sadece mesut değildim fakat aynı zamanda memleketlerimiz arasındaki dostluğun parlayan bir misalini görmekle de derin bir gurur hissi duyuyorum. Washington'da kalacağım dört gün zarfında yapacağım temaslarımın faydalı olacağına ve bu dostluğu ileride daha da kuvvetlendireceğine samimiyetle inanıyorum." Daha sonra Stassen ile birlikte açık bir otomobile binen Adnan Menderes Amerikan Hükümetinin tahsis ettiği ve Beyaz Sarayın karşısında bulunan Blair-Lac House'a gitmiştir (Bars, 1954, s. 16; Cumhuriyet 2 Haziran 1954).

Başbakan Menderes öğle yemeğini beraberindekilerle birlikte yedikten sonra Blair-Lac House'a yüz metre kadar mesafede bulunan Yabancı Memleketlere Yardım İdaresi Merkezine gitmiş ve orada resmi görüşmelere derhal başlanmıştır. Bu görüşmeler Stassen ile yapılmıştır.² Aynı günün akşamı Türk büyükelçiliğinde, Türk heyeti üyeleri, Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Warren, Türkiye Askeri Yardım Heyeti Başkanı ve Yabancı Faaliyetler Dairesi Türkiye temsilcilerinin katıldığı bir yemek verilmiştir (Cumhuriyet, 2 Haziran 1954).

Başbakan Adnan Menderes 2 Haziran günü sabahı Ticaret Sekreteri ve Uluslararası İşler Sekreter Asistanı Anderson ile görüşmüştür. Bu görüşmeden sonra Amerikan Mümessiller Meclisi Başkanı İllinois Mümessili Robert B. Chipperfield'in daveti üzerine Mümessiller Meclisi Dışişleri Komisyonuna giderek Türkiye ile ilgili bir konuşma yapmıştır. Gizli devam eden bu toplantı yarım saat sürmüştür. Daha sonra Robert B. Chipperfield yabancı ajans ve gazeteler muhabirlerine Türk-Amerikan dostluk ve ittifakını bilhassa övmüş ve: "Biz Amerikalılar hissi insanlarız ve bu hissi yakınlıktan bahsederken Türkiye'den başka hiçbir memleketin ismi hatırıma gelmiyor." demiştir. Bunun üzerine Başbakan Menderes alkışlar arasında söz almış ve şöyle demiştir: "...Muhterem muhataplarım daha ziyade dış politika ile alâkalı buldukları için kendilerine dünyanın buraya nazaran hemen hemen öteki ucundaki bir memleketin vazifeli ve mesul bir adamı sıfatıyla biz Türklerin dünyayı ve dünya meselelerini nasıl gördüğümüzü bildirmek isterim. Türkiye sulhu sevmekte ve sulhu istemektedir. Biz bu sulh politikamızda realist bir görüşe sahip olarak hareket etmekteyiz. Her ne pahasına olursa olsun bir sulhun taraftarı olmaktan uzağız. Sağlam ve ciddî harekât fiiliyat ve teminatla tevid edilmediği takdirde, sulh hakkında edilen ve edilecek sözleri ihtiyatla telâkki etmek lüzumuna

² New York Times gazetesi Başbakan Adnan Menderes'in Amerika'yı ziyaretini bahis mevzuu ettiği bir makalesinde başbakana hoş geldiniz dedikten sonra Amerikan devlet adamları ile görüşeceği başlıca meselenin Türkiye'nin kuvvetinin hür dünyanın müdafaasında hayati bir unsur halini aldığı bu sırada Türkiye'yi daha kuvvetli bir hale getirmek olduğunu belirtmekte ve şunları ilave etmektedirler: "Adnan Menderes serbest teşebbüs sistemini ısrarlı bir şekilde desteklemesinden dolayı Birleşik Amerika da pek çok dost kazanmıştır. Başbakan partisi gayet başarılı faaliyetler göstermiş ve son karışıklık yılları zarfında Türkiye'nin oynadığı rolde kuvvet kaynağı olmuştur. Bu kimseler bizim ve hürriyetin sadık dostlarıdır. Müştereken ve haklı olarak ilgili bulunduğumuz meseleleri müzakere fırsatını memnunlukla karşılıyoruz." (Cumhuriyet, 2 Haziran 1954).

kaniyiz. Muvakkat mütareke devirlerini andıran hallere sulh nazariyle bakmanın çok tehlikeli olduğuna inanıyoruz. Büyük Amerikan milletinin ve onun hükümetinin de sulhu ve dünya sulhu ile alâkalı hadiseleri böyle görmekte olduğunu müşahade etmekten ayrı bir memnurluk duymaktayız. Birleşik Amerika, sulha karşı nerede ve ne şekil altında tecavüz edilirse edilsin, bunu azim ve şiddetle karşılamanın lüzumuna kani bir politikanın sahibidir. Böylece Amerika aynı zamanda hem realist, hem de idealist olan bir siyasetin şampiyonu olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır...” (Ayın Tarihi, Haziran 1954, s. 37-38).

Menderes, 3 Haziran günü ileri gelen Amerikalı idarecilerle görüşmelerine devam etmiştir. İlk olarak Ayan Meclisi Dış Münasebetler Komisyonu Başkanı Cumhuriyetçi Senatör Alexander Willey, Amerika'nın Parlamento Sarayı Copitol binasının komisyonlar salonunda Başbakan Menderes şerefine bir öğle yemeği vermiştir. Yemekten sonra Türk liderleri âyan meclisine girdikleri zaman Amerikalı senatörler tarafından en samimi dostluk tezahürleri ve sürekli alkışlarla karşılanmışlardır. Misafirler senatörlere Willey tarafından takdim edilmişlerdir. Âyan liderlerinden Cumhuriyetçi W. Knowlant yaptığı bir konuşmada: *“Bütün Amerikalılar Türkiye'yi büyük ve hakikî bir müttefik telâkki ediyorlar”* demiştir. Türkiye'nin 1950'de Birleşmiş Milletlere yardım için Kore'ye gönderdiği meşhur ve kahraman tugaydan övgüyle bahsedilmiştir. Cumhuriyetçi senatör Capehad ise misafirlere hitaben: *“Amerika'ya hoş geldiniz size inanç ve güvenimiz var bunu bilmenizi istiyoruz”* demiştir.³ Menderes daha sonra Uzak Doğuda yaptığı tetkik gezisinden henüz dönmüş bulunan Savunma Bakanı Sekreteri Charles E. Wilson ile de bir görüşme yapmıştır. Menderes, Wilson'la yaptığı görüşmeden sonra Amerika Kara Kuvvetleri Başkanı General Ridgway'le de görüşmüştür.

Menderes, 3 Haziran akşamı Yabancı Memleketlere Yardım Direktörü Harold Stassen'in Anderson House'da verdiği yemeğe katılmıştır.⁴ Stassen gazetecilere verdiği

³ Türkiye Hükümet Reisinin ziyaretini yorumlayan Washington Post and Times Herald gazetesi bugünkü başmakalesinde Sayın Başbakan Adnan Menderesin Akdeniz bölgesinde Triyeste meselesinin halli için zemin hazırlamak suretiyle Türk diplomasisinin önderliğini tesis edeceğini yazmıştır. Başmakalede şunlar kaydedilmiştir: Amerikan idarecileri ile müzakereler için buraya gelen Mr. Adnan Menderesin üçlü Balkan Paktının Kuzey Atlantik ittifakı teşkilâtı ile mezcini derpiş eden bir plân İleri sürdüğü bildirilmektedir. Yugoslavya'nın şimdiki halden NATO'ya alınıp alınmaması meselesi siyasi bakımdan münakaşa götürebilir. Fakat muhakkak olan cihet şudur: Müşterek müdafaa uğrunda kurulmuş olan bu iki teşkilât yani Balkan Paktı ile NATO Paktının birbirini tamamlamaları şarttır. Bu ilk nazarda gerçekleştirilmesi müşkül bir iş gibi görünebilir. Fakat bu anda Yunan Başkentinde cereyan eden olaylara da bakmak yerinde olur. Sayın Başbakan Menderesin Washington'da bulunduğu bu sırada Mareşal Tito Atina'da Kral Paul'un misafiridir. Yine bu anda Türkiye Hükümet Başkanı Başkan Eisenhower'la görüşürken Cumhurreisi Tito Yunan Kral Sarayında yemek yemektedir. Henüz birkaç yıl evvel Moskova'nın heveskâr ajanı rolünde olan Yugoslav komünizminin lideri komünistlerin Yunanistan'a karşı giriştikleri savaşa yardım etmiş olan bir lider bugün Yunanistan'la ittifakı tesit etmektedir. Şimdi İtalya ile Yugoslavya'yı müşterek müdafaaları uğrunda askeri bir anlaşmaya sevk etmek mümkün olduğu takdirde, Yugoslavya meselesi de kendiliğinden hallolacaktır. Zira Trıyeste meselesi bir egemenlik meselesinden ziyade makul bir sınır hattı çizmek meselesidir. Adriyatik bölgesinin müdafaası ile ilgili bu mesele İtalyan - Yugoslav geçimsizliğinin timsali olmuştur. Adriyatik müdafaası teminat' altına alındığı takdirde Mareşal Tito da memleketinin güney hududuna hürmet edileceğine kanaat getirecek ve Trıyeste meselesi kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Türk Hükümet Başkanı Yugoslavya ile İtalya arasında bir askeri anlaşma gerçekleştirmeye çalışırken ilk nazarda Trıyeste işini hal için uzun ve dolambaçlı bir yol seçmiş gibi görünebilir. Fakat hakikatte Sayın Menderes evvelâ ve her şeyden evvel güvenlik meselesini ortaya atarken meseleyi kökten halledecek yol tutmuş, cepheden bir takarrübe girişmiştir.” (Bars, 1954; s. 22).

⁴ Menderes şerefine verilen bir ziyafette Harold Stassen de hararetli bir hitabede bulunmuş “Washington'a gelmek ve aramızda bulunmakla bize büyük şeref verdiniz” demiş ve zihinlerimizde çok tatlı hâtıraların

beyanatta, Başbakan Menderes ve Türk heyetine dâhil diğer idarecilerle Türkiye'nin ekonomik istikbaliyle ilgili plânlara dair yapılan müzakerelerin inşacı ve müspet olduğunu söylemiştir. Türk temsilci heyetinin başlıca gayesinin memleketlerinin ekonomisini 4 yıllık devre zarfında direkt yabancı yardım ihtiyacından müstağni kılmak ve Türkiye'ye özel sermaye yatırımlarını teşçi etmek olduğunu belirtmiştir. Stassen müzakereler mevzuunun yayınlanacak müşterek bir tebliğde belirtileceğini söylemiş, Türk heyetinin ziyaretini Mayıs ayında yapılan genel seçimler neticesinde halkın büyük bir çoğunluğu tarafından yeniden iktidara getirilen Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ile Başbakan Adnan Menderes'in hazırladıkları faaliyet programını tatbika koymak bahsinde bir ilk adım olarak vasıflandırmıştır. Bunlar özel teşebbüs ile Türkiye'ye yabancı sermaye yatırımlarını teşviktir.

Başbakan Adnan Menderes, 4 Haziran Cuma günü Mount Vernon'da ABD'nin ilk başkanı olan George Washington'un mezarına çelenk koymuştur. Daha sonra Beyaz Saray'da Başkan Eisenhower'la görüşmüştür. Başbakan Menderes bu görüşmeden sonra gazetecilere verdiği beyanatta söz konusu görüşmeden çok iyi intibalar edindiğini ve Amerika Devlet Başkanını görmekle şeref duyduğunu açıklamıştır. Başkan Eisenhower de daha sonra yaptığı basın konferansında görüşmeden çok memnun kaldığını söylemiş ve Adnan Menderes'i daha önce görmüş olduğunu ve kendisini şahsi dostu telakki ettiğini ifade ederek sözlerine şöyle devam etmiştir: *"Türkiye Başvekili Türkiye ile Amerika'nın sulhsever gayeleri ve yapıcı gayretleri arasında mevcut müvazilliği belirtmiştir. Menderes ile Amerika ve Türkiye münasebetlerinden bahsettik ve memnuniyet verici müşahedelere vardık. Bu mükemmel bir görüşme oldu."* (Cumhuriyet, 5 Haziran 1954).

Başbakan Menderes Eisenhower ile görüştüktan sonra şerefine verilen ögle yemeğine katılmıştır. Başkan bu yemeğe beş Türk devlet adamını, 12 Amerikalı sivil ve askeri idareciyi ve kongre liderini davet etmiştir (Cumhuriyet, 2 Haziran 1954). Menderes bu yemekten sonra Dışişleri Bakanı Foster Dulles ile buluşmuştur.⁵ Başbakan Menderes bu görüşmeden sonra

tazelenmelerine imkân bahşettiniz. Bunlardan biri memleketinizde gördüğümüz misafirperverlik diğeri de tehlikeye yakın olmasına rağmen gösterdiği azim ve metanete, askeri gücünü daha fazlaştırmak hususundaki azmine, iktisadi ve kültürel sahalarda elde ettiği büyük başarılarla hayranız. Amerika Türkiye'ye karşı derin bir itimat beslemekte Türkiye'nin sulh cephesinde işgal ettiği kilit mevkiin ehemmiyetini tamamen müdrük bulunmaktadır" diye ilave etmiştir." (Bars, 1954; s. 38).

⁵ Dulles'in Türkiye'ye dair demeci şöyledir: "Türkiye'nin bir yardım ve müzahere ihtiyacı vardır. Bunun içindir ki müteakbil güvenlik programı içinde bu iktisadi yardım derpiş edilmiştir. Dulles sözlerine devamla şunları söylemiştir: Bizim kanaatimiz şudur ki; Türkiye'ye yapılacak iktisadi yardım için verilecek olan krediler Amerika'nın güvenliğini doğrudan doğruya sağlamak gibi bir şeydir. Bu kredileri başka yere sarf edeceksek hiç sarf etmeyelim daha iyi." Dışişleri Bakanı müteakiben Türkiye ile Pakistan arasındaki Pakt'tan bahsederek şunları söylemiştir: Orta Doğuda Türkiye ile Pakistan arasında bir dostluk ve işbirliği anlaşmasının akdi çok cesaret verici bir hâdisedir. Müteakbil emniyet mefhumunun bu çok önemli noktada yerleşmiş olması şayanı dikkat ve memnuniyettir. Pakistan'la müttefikimiz bulunan ve Atlantik Paktı üyesi olan Türkiye arasındaki bu iş birliği iki memlekete yeni bir kuvvet kaynağı olmuştur. Bu iki memleketin yaptığı, diğer memleketlere numune teşkil edecektir. Dışişleri Bakanı Foster Dulles bu sabah Ayan Meclisi Dışişleri Komisyonu huzurunda Amerika'nın karşılıklı güvenlik programı gereğince yapacağı yardımla ilgili olarak irat ettiği nutkunda Türkiye'ye önemli bir kısım ayırmıştır. Dışişleri Bakanı Türkiye'nin Amerikan iktisadi yardımının en lüzumlu olduğu bir bölgede ve şartlar içinde bulunduğunu ve bu müttefik devletin askerî kuvvetini idame edebilmesi için bu yardımın zaruri bulunduğunu ve yerine sarf edileceğini söylemiş ve demiştir ki: Türkiye'nin kıymeti harbiyesi müsellem ve hakikaten parlak evsafa malik 20 tümen askeri stratejik bir bölgede ayakta tutmaktadır." (Bars, 1954; s. 26-27).

basın mensuplarına verdiği demeçte “*memleketlerimiz için karşılıklı menfaatlere müteallik meseleleri görüştük*” demekle iktifa etmiştir (Cumhuriyet, 5 Haziran 1954).

Menderes aynı gün saat 15.00 civarında Yabancı Memleketlere Yardım Direktörü Harold Stassen ile buluşmuş ve akşam Türk Büyükelçiliğinde verilen yemeğe katılmıştır. Başkan Yardımcısı Nixon, Dışişleri Bakanı Dulles, Maliyeci Humhry, General Ridway, Ayan lideri Knowland daha diğer yüksek Amerikan ricalinin iştirak ettiği bu yemek sonunda Nixon protokol dışında söz almış ve Türkiye ve Türk-Amerikan dostluğu hakkında temennilerde bulunmuştur. Nixon ezcümle demiştir ki: “*Bugün bu masa başında bulunanlar kadar birbirlerini anlayanlara çok az rastlanır. Dünya meselelerini aynı şekilde görüyoruz. Siz bizim meselelerimizi biz sizin meselelerinizi biliyoruz ve birbirimizi karşılıklı destekliyoruz. Bütün kalbimiz sizinledir. Ümit etmek isterim ki konuşmalarımızı başkaları da takip etsin.*” Bunun üzerine Başbakan Adnan Menderes de bir hitapta bulunmuş ve ezcümle şöyle demiştir: “*Muhterem Başkan Muavinin içten gelen samimi bir heyecanın ifadesini teşkil etmek üzere söylediği memleketimiz hakkında derin bir itimadı gösteren sözlerini şükranla karşılıyorum. Biz, Amerika'nın hür dünya rehberliğini hakkıyla yapmakta olan bir memleket olarak her adımını hayranlıkla takip etmekteyiz...*” Başbakan Menderes sözlerine son verirken gördüğü iyi kabulden dolayı teşekkür etmiş ve Cumhurbaşkanı Bayar'a karşı gösterilen çok samimi hüsnü kabulden dolayı da “kalplerimiz ayrıca minnetle doludur” demiştir (Bars, 1954, s. 46-48).

3. Başbakan New York'tan Ayrılırken

Washington'da Amerika'nın ileri gelen şahsiyetleri ile yaptığı görüşmelerden sonra Türkiye'ye dönme hazırlığında olan Başbakan Adnan Menderes iki sayfalık yazılı beyanatında; “*tecavüz cephesi evvelden hazırladığı ve elinde hazır bulundurduğu plânlı safha safha soğukkanlılıkla tatbik etmektedir*” demiştir. Başbakan Menderes ismen Rusya'dan bahsetmeden hür dünyanın karşılaştığı tehlike hakkında konuşmuştur. Menderes Türkiye'nin Amerika'nın doğru bir siyaset takip ettiğine kani bulunduğunu belirtmiştir. Başbakan bu siyaseti, tecavüzü bir noktada durdurmak ve belli bir hattın ötesine ilerleyemeyeceğini açıkça belirtmek ve tecavüz kisvesi ve kaynağı ne olursa olsun karşı koymak azim ve kararı olarak vasıflandırmıştır (Bars, 1954, s. 46).

Başbakan Adnan Menderes ve kendisine refakat eden mensupları 5 Haziran Cumartesi sabahı emirlerine tahsis edilen uçağın hareketinden yarım saat evvel havaalanına gelmiş, Amerikan devlet ve kongresinin en ileri gelen mensupları tarafından uğurlanmışlardır. Menderes havaalanında Amerikalı gazetecilerle şakalaşmış ayaküstü her hangi bir beyanatta bulunmak istemediğini, öğrenilmek istenilenlerin müşterek tebliğde mevcut olduğunu söyleyerek sadece bir soruya yanıt vermiş ve ziyareti ile bundan doğan neticelerden son derecede memnun olduğunu söylemiştir.⁶ Başbakan Menderes, Yunan Kralı ile Türk-Yunan-

⁶ Başbakan Menderes Atina'dan Napoli'ye hareket etmeden önce verdiği beyanatta şöyle demiştir: “Mühim noktalan işgal eden ve istiklallerini müdafaaya azmetmiş bulunan diğer hürriyet sever milletlerle birleşmenin de mümkün olan süratle teşkilatlanmanın lüzumuna kani bulunuyoruz, bunun içindir ki Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya ile yaptığı Balkan Paktını hakiki bir ittifak haline getirmeyi ve Pakistan'la olan paktını da genişletmeyi hedef tutan azimli siyasetine devam etmek kararındadır. Bu ziyaretim esnasında Türkiye ve Dünyayı alâkadar eden meseleler hakkında yaptığımız görüşmelerin gayet istifadeli olduğuna kani bulduğum gibi bu hususta

Yugoslav Askeri ittifakını görüşüp görüşmeyeceği sualine Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin şu cevabı vermiştir: “*Muhakkak görüşecekler. Her halde havadan sudan bahsedecek değiller.*” (Bars, 1954, s. 29).

Adnan Menderesin Washington'dan hareket etmesinden 1.5 saat sonra Türk-Amerikan ortak tebliği yayınlanmıştır.⁷ Bu tebliğde iki ülke arasında yeni bir anlaşma üzerinde durulurken Amerika'nın gerçekte Türk hükümetinin 4 yıllık hükümet programının her alanda gerçekleşmesine yardım edeceği hususunda resmi bir teminat verilmediği ortaya çıkmıştır. Bununla beraber Menderes ile görüşen üst düzey yetkililer Amerikan hükümetinin Türkiye'nin ihtiyaçlarını daimi surette göz önünde bulunduracağı ve bu ihtiyaçları karşılamak için gerekli tedbirlerin alınacağı hususunda Menderes'i temin etmişlerdir. Başbakan Menderes'e aynı zamanda ABD Kongresinden 1955 mali yılı için ekonomik yardım tahsisleri hususunda da söz verilmiştir. 30 Haziranda sona eren şimdiki mali yıl zarfında Türkiye'ye takriben 200 milyon dolar tutarında askeri yardımla 76 milyon dolara beliiğ olan iktisadi yardım tahsisleri ayrılmıştır.

Türkiye ile Birleşik Amerika arasında tam bir görüş beraberliğı olduğunu da müşahede ettim. Aynı zamanda muhtelif meseleler hakkında varmış olduğumuz mutabakata uygun olarak bilhassa sizin ve kendi memleketimizi alâkadar eden meseleler de bulunduğunu tebarüz ettirmek isterim. Türk silahlı kuvvetlerinin NATO tarafından tespit edilmiş bulunan seviyeye çıkarılmasının süratlendirilmesi hususunda anlaşmış bulunuyoruz. Buna yardım edecek başlıca amillerden biri olan Türkiye'nin iktisadi gelişmesinin muhtelif cephelerini de müştereken gözden geçirdik bundan böyle daha süratle artacak olan askerî gücümüzün artışının temelini kuvvetli bir iktisadiyatını teşkil ettiğini söylemeğe lüzum yoktur. Türkiye'ye yapılacak geniş çapta askerî yardım hakkında tam bir mutabakata vardığımızı söyleyebilirim. Bu anlaşmaların semerelerinin pek yakında görüleceğinden emin bulunuyoruz.” (Bars, 1954; s. 46).

⁷ Türk Amerikan görüşmeleri sonunda aşağıdaki müşterek tebliğ neşredilmiştir: “...Sayın Başbakan Menderes, iki memleketin müşterek gayeleri ve menfaatleri ile alâkalı açık bir görüş ve fikir teatisinde bulunmuştur. Bundan maada bu ziyaret Sayın Başvekil Türkiye'nin NATO'nun imanlı ve azimli bir *azası* olarak hareket etmek, gerek NATO içinde gerek NATO dışında hür dünyanın dost milletleri ile daha sıkı siyasi ve askerî bağlar inkişaf ettirmek ve dünya emniyetinin teşkilâtlandırılması için Amerika'nın ve diğer hür milletlerin karşılıklı yardımlarını desteklemek hususundaki Türk siyasetine dair Amerikan Hükümetine vâzih ve kuvvetli beyanlarda bulunmak fırsatını vermiştir. Bu resmî ziyaret, aynı zamanda Amerika Hükümetine Türkiye'nin modernleştirilmiş bir silahlı kuvveleri ihtiva eden ve memleketinin ve milletinin menafiine büyük birlik olan bir müdafaa durumu almış olduğuna ve kolektif müdafaa hususunda müşterek *gayeye* erişmesini mümkün kılmak için gerek Amerika'nın gerek yardımda bulunabilecek vaziyette olan diğer hür milletlerin esaslı yardımlarda bulunmaları lâzımı geldiğine dair mevcut olan kanaatini teyit etmek için yeni bir fırsat bahşetmiştir. Bu maksadı teminen Amerika Hükümeti Türkiye Cumhuriyetine yapacağı askeri yardım programını Türkiye'nin NATO tarafından tasvip edilen kuvvet hedeflerinin doğurduğu ihtiyaçlarının karşılanmasına istinat ettirmeye devam eylemek niyetindedir. Türkiye'nin yukarıdaki program mucibince önümüzdeki sene içinde ordusunun ihtiyaçlarını karşılayabilecek vaziyete getirilmesi için Amerika Hükümeti kongrenin kararına bağlı olmak şartıyla ve Amerikan taahhüt ve prioritelerini tekrar gözden geçirmek suretiyle elyevm tasvip edilmiş bulunan askeri yardım programını arttırmak arzusundadır. Bundan maada Amerika Hükümeti Türkiye için takriben 500 milyon dolarlık halen tahsisi yapılmış ve programlaştırılmış askerî malzeme yardımında münderiç maddelerin teslimini süratlendirmeyi derpiş etmektedir. Geniş bir müdafaa kuvvetinin temin ve idamesinin Türkiye'nin ekonomisi üzerine bugünkü durumda hariçten yardım görmedikçe taşıyamayacağı bir külfet yükleyeceğini ve Türkiye'nin en kısa bir zamanda kendi ordusunun ve ekonomisinin ihtiyaçları kendi kaynaklarından sağlayabilecek bir duruma getirilmesinin müşterek menfaatimiz icabından olduğunu teslim eden Amerika Hükümeti Türkiye'ye önümüzdeki malî sene zarfında iktisadi yardımda bulunulmasını mümkün kılacak tahsisatın temini hususunda kongreye müracaat etmiş bulunmaktadır. Amerika Hükümetinin 1955 malî yılından öteye askeri ve iktisadi destek yardımı sağlamak hususundaki niyetlerine dair her hangi bir taahhüde girişmesi gayri mümkün olmakla beraber Türkiye'nin istikbalde husule gelebilecek ihtiyaçlarını ve Türkiye ve Amerika Hükümetlerini müşterek gayelerine erişmek hususunda almaları icap edebilecek tedbirlerin tayininin takdirine devam edilmesi mevzuunda Türkiye Cumhuriyeti ile mutabık kalınmıştır.” (Bars, 1954; s. 29).

1 Temmuzdan itibaren başlayacak mali yıl zarfında ise bidayetle yani ziyaretten evvel Türkiye'ye yapılan askeri yardım üzerinden kesintiler yapılması düşünülmekteydi. Müzakereler neticesinde Menderes bu kesintilerin yapılmasını önlemiştir.⁸

Başbakan Menderes henüz Amerika'dayken Yunanistan ve Yugoslavya tarafından ortak bir tebliğ yayınlanmıştır. Bu tebliğde Türkiye'nin de dâhil bulunduğu yeni bir üçlü askeri balkan ittifakı kurulacağı ilan edilmiştir. Tebliğde ittifakın üç devlet dış işleri bakanları konferansı neticesinde resmen teşekkül edeceği belirtilmiştir. Üç memleket dış işleri bakanlarının temmuzda Belgrad ta toplanacağı belirtilmiştir. Diğer taraftan Belgrad radyosu bir yayımında Yugoslavya, Türkiye ve Yunanistan bir üçlü istişare meclisi kuracaklarını bildirmiştir. İstişare meclisinin eşit sayıda Yunanlı, Türk ve Yugoslav temsilcilerinden kurulacağı ve toplantılarını dönüşümlü olarak üç başkentte yapacakları açıklanmıştır (Cumhuriyet, 6 Haziran 1954).

5 Haziran Cumartesi günü sabah saatlerinde New York'a varan Menderes doğruca Waldorf Astoria Otel'i'ne gitmiştir. Otelin Palmiye salonunda ileri ticaret ve basın ileri gelen simalarının katıldığı bir öğle yemeği ziyafeti verilmiştir. Salon Türk ve Amerikan bayrakları ile donanmış, ziyafet sofrası da kırmızı-beyaz çiçeklerle bezenmişti. Başbakan Adnan Menderes yemekte tercümanı vasıtasıyla gayri resmî şekilde konuşmuş, yemekten sonra da, kendisine sorulan soruları cevaplandırmıştır (Bars, 1954, s. 48).

Başbakan Menderes basın mensuplarıyla daima bir tercüman vasıtasıyla konuşmuştur. Fakat gazeteciler Başkan Eisenhower'ın Başbakan Menderes'i güzel İngilizcesinden dolayı tebrik ettiğini duymuşlardır. O toplantıda Menderes'e neden memleketinin en iyi hatibi dendiğini anlamak mümkün olmuştur (Bars, 1954, s. 30).

Başbakan Adnan Menderes Triyeste sorununa bir çözüm bulunmasının İtalya'nın ittifaka katılması ile mümkün olacağını söylemiştir. Menderes, Yugoslavya, Türkiye ve Yunanistan arasında varılan etraflı anlaşmanın önemini belirtmiş, üçlü muahedenin başlıca iki gayesinin güvenlik ve işbirliği olduğunu anlatmış ve demiştir ki: "*Son derece önemli bir nokta ittifak ahkâmını tamamıyla tatbik koymak hususundaki mutabakattır.*" (Bars, 1954, s. 29, 48).

Menderes Amerikan Hükümeti liderleri ile yaptığı görüşmelerin gayet faydalı olduğunu Washington'a yaptığı kısa ziyaretten bidayette beklenildiğinden çok daha önemli neticeler elde edildiğini söylemiştir. Başbakan Menderes Eisenhower idaresinin gelecek 12 ay zarfında

⁸ABD'nin yapacağı askeri ve ekonomik yardımlar üzerinden esaslı kesintiler yapılmamasının nedeni basın tarafından şu şekilde açıklanmıştır: "Amerikan liderleri Türkiye'yi Birleşik Amerika'nın en azimli istikrarlı ve en güvenilir bir müttefiki saymaktadırlar. Türkiye'nin Sovyetler birliğinin güney cenahındaki vaziyetli ve Ortadoğu bölgesinde işgal ettiği mevki de muazzam tabiri ile ifade ettikleri stratejik bir önem taşımaktadır. Buna ilaveten siyasi ve askeri bakımdan Türkiye hür dünyanın antikomünist cephesinin doğu ve batı kesimleri arasında hayati bir irtibat rolündedir. Türkiye Kuzey Atlantik muahedesi teşkilatına üyedir. Yunanistan'la birlikte Sovyet aleyhtarı olmakla beraber henüz NATO ittifakına giremeyen Yugoslavya ile hususi bağları mevcuttur. Türkiye aynı zamanda Pakistan'la da özel rabitalar tesisine çalışmaktadır ve bu cihet Amerikan idarecilerine istikrarı noksan bir bölge sayılan Ortadoğu da müessir bir antikomünist cephe kurulabileceği hususunda ümitler verilmiştir. Türkiye'nin muhtemelen 19 tûmenden müteşekkil bir ordusu vardır. Başbakan Menderes önümüzdeki 4 yıl içinde NATO'nun gayelerine uygun tamam ile mütevazın bir müdafaa gücü vücuda getirmek kararındadır." (Cumhuriyet, 6 Haziran 1954).

takriben 200 milyon dolara baliğ olacak askerî yardımın devam edeceği hususu ile silâh ve askerî malzeme teslimatının hızlandırılacağını Türkiye'ye temin ettiğini açıklamıştır (Bars, 1954, s. 29, 30).

Başbakan Adnan Menderes'in ileri gelen Amerikalı idarecilerle yaptığı müzakerelerden sonra Türk ve Amerikan basınında bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Türk basını Başbakan Adnan Menderes'in önemli sayılan şahsi bir başarı ile Washington'dan ayrıldığı kanaatindedir.⁹ Washington'daki siyasi müşahitler de Başbakan Menderes'in Amerika'yı ziyaretinin tam manası ile büyük başarı ile sonuçlandığını bildirmiş ve Türkiye tarafından ileri sürülen asgari taleplerin kabul olunduğuna işaret etmiştir.¹⁰ Örneğin Associated Press'in Washington'daki diplomatik muhabiri B. F. Meyer'in aktardığına göre Amerikan hariciyesine mensup yetkili diplomatlar o zaman kadar hemen hemen herhangi yabancı bir ziyaretçinin başta devlet başkanı Eisenhower olmak üzere Amerikalı idareciler ve kongre liderlerinden bu derecede samimi bir hüsnü kabul görmediğini söylemiştir. Menderes ile beraber Ankara'ya dönmekte olan Amerikan Büyükelçisi Avra Warren ise Türkiye'nin ekonomik kalkınma alanında gayet süratli bir ilerleme kaydettiğini söylemiştir.¹¹

Resmî yorumlara göre Başbakan Menderes'in, Amerikan şahsiyetleri ile yaptığı görüşmeler iki memleketin dış meselelerde güttükleri gaye ve tuttıkları yol birbirine muvazi olduğunu bir kere daha göstermiştir. Başkan Eisenhower basın toplantısında Menderesle yaptığı görüşmelerin bu cephesini bu şekilde tefsir etmiştir. Gazetecilerden biri Başbakan Menderes'e

⁹ Başbakan'dan tek bir sorularıma cevap vermesini rica ettim.

"Neticeden memnun musunuz?"

Başbakan Menderes şu cevabı verdi: "Memnunum pek çok memnunum."

Filhakika dört günlük Washington temasları her iki tarafın arzusu dâhilinde mesut bir şekilde neticelenmiştir. Amerika devlet adamları Türkiye'nin siyasi görüşlerini ve isteklerini büyük bir anlayışla karşıladılar. Bu temasların semerelerini yakın zamanda göreceğimize şüphe yoktur. Başbakan bugün New York'ta bazı mühim iş adamları ile temaslarda bulunmuştur. Menderes yarın buradan ayrılacak ve evvela Atina'ya uğrayacaktır. Başbakan oradan Ankara'ya gidecektir." (Cumhuriyet, 6 Haziran 1954).

¹⁰ Türkiye'nin ileri sürdüğü asgari talepler şunlardır: "Her yıl Türkiye'ye yapılmakta olan 76 milyon dolarlık iktisadi yardımın dört yıl müddetle yani 1958 yılına kadar idame ettirileceğine dair teminat verilmesi lazımdır. Malum olduğu üzere Amerikan kongresi dış memleketlere yaptığı iktisadi yardımı 1955 yılından sonra kesmeyi kararlaştırmıştır. Bu bakımdan Türkiye bu yardımın kesilmemesini veyahut da kesildiği takdirde Expert İport Banktan çok uzun vadeli bir kredinin açılmasını istemiştir. Türkiye'nin önümüzdeki dört yıl yıl içerisinde asgari ihtiyacı olan bu 300 küsur milyon doların bütün ihtiyaçları karşılamayacağı aşikâr olduğundan aşağıdaki talepler de gözden geçirilmiştir.

- Amerika'nın Türkiye'den daha fazla mal almıştır.
- Türkiye'ye hususi Amerikan sermayesinin yatırımını teşvik
- Almanya Fransa ve İngiltere gibi Amerika'nın da sanayi teçhizatı için Türkiye'ye uzun vadeli krediler açılması

Türk ordusunun modernleşmesi ve inkişafı meseleleri da görüşmeler esnasında esaslı bir surette tetkik edilmiştir. Amerika'nın Türk ordusunun bazı masraflarını karşılamak üzere yaptığı 200 milyon Türk liralık yardımın ileride de devam ettirilmesi hususunda Türkiye'nin teminat aldığı anlaşılmaktadır. 210 milyon dolarlık kıymetinde tahmin edilen teçhizat yardımı bu rakama dâhil değildir. Türk ordusuna yapılan teçhizat yardımının ise beynelmilel vaziyetin icap ettirdiği müddetçe devam ettirileceği belirtilmektedir." (Cumhuriyet, 6 Haziran 1954; Bars, 1954; s. 38).

¹¹ Mayer'e göre, "Türkiye'nin gerek ekonomisi ve gerekse müdafaa kudretini esaslı surette kurmak yolunda sarf ettiği azimli gayretler burada Sayın Menderesin ziyareti münasebetiyle Amerikan basını ve Hükümet mensupları tarafından sitayişle yâd edilmiştir. Müzakereler sırasında bilhassa Türkiye'yi iktisaden kuvvetlendirmeye matuf plânlar üzerinde durulmuşsa da Sayın Başvekile refakat eden askerî şahsiyetler de bir taraftan Birleşik Amerika Silahlı Kuvvetleri Şefleri ile etraflı görüşmeler yapmışlardır." (Bars, 1954; s. 30; Cumhuriyet, 6 Haziran 1954).

şunları söylemek fırsatım elde etmiştir: “Biz Amerikalılar hissiyatı kuvvetli bir milletiz ve hiçbir müttefikimize Türkiye’ye olduğu kadar sıcak hisler beslemiyoruz” (Bars, 1954, s. 30).

Muhtelif temasları sonunda Başbakan Menderes ile karşılaşmış olan gazeteciler kendisini diplomatça ketum fakat daima neşeli bulmuştur. Başbakan Menderes bir muharrirler gurubu ile bulunduğu vakit, onlara neşredilmek üzere bir beyanat vermemiş fakat onları Türkiye’nin meselelerini daha iyi anlamaları için memleketinin genel siyasetinden bahsetmiştir. Bu toplantı o kadar başarılı olmuş ve Başbakan Menderes Türkiye’nin resmî görüşünü o kadar esaslı bir şekilde izah ederek sorulara cevap vermiştir ki, toplantı bir hayli uzadığından gazeteciler Başbakanın programına engel olmamak için müsaade istemek zorunda kalmışlardır (Bars, 1954, s. 30).

4. Türk Heyetinin Dönüş Yolculuğu

Başbakan Menderes ve Türk heyeti 6 Haziran Pazar günü Amerikan büyükelçisi ile beraber özel bir askeri uçakla Atina’ya hareket etmiştir.¹² Başbakan Adnan Menderes New York Havaalanında Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, Birleşmiş Milletlerdeki daimi delegesi Büyükelçi Selim Sarper, New York başkonsolosu ve Türk kolonisi tarafından uğurlanmıştır. Başbakan hareketinden evvel havaalanında gazetecilere hitap ederek Amerika’yı ziyaretinden fevkalade memnun kaldığını belirtmiş ve sonra “uzun zaman evvel hazırlanmış planlarını adım adım tatbik etmekle olan mütecevizler cephesi karşısında hür milletlerin durumuna işaret etmiş bununla beraber Amerika’nın bilhassa son aylarda tezahür ettiği şekilde siyasetini mükemmel bulunuyoruz” demiştir. Sözlerine devam eden Adnan Menderes “bu son aylar zarfında Amerikan siyasetinin tecavüze muayyen bir noktada son vermek azim ve kararını belirttiğini ve tecavüz nereden gelirse gelsin ve hangi şekil altında vuku bulursa bulsun bunun durdurulacağını teyit eder mahiyette” olduğunu söylemiştir (Milliyet, 7 Haziran 1954).

Türk heyeti NATO Güney Doğu Avrupa kesimi kuvvetleri komutanı Amirel Fechteler’in özel uçağı ile New York’tan hareket ettikten sonra Gender havaalanına uğramıştır. Başbakan Adnan Menderes Kanada radyosu temsilcisine Kanada’ya hitaben İngilizce olarak verdiği beyanatında şöyle demiştir: “Amerika Birleşik Devletlerine yaptığım kısa bir ziyaretten sonra yurda dönmekteyim Amerika’ya vaki bu ziyaretim çok semereli olmuştur.” (Bars, 1954, s. 57).

7 Haziran saat 19.40’ta Napoli’den Atina’ya gelen Başbakan Menderes hava meydanında Yunan Başbakanı Mareşal Papagos, Müdafaa Vekili Kanellopulos, Dışişleri Bakanı Stefanopulos, Yunan Kuvvetleri Kurmay Başkanı ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Amirel Lappos, Atina Büyükelçisi Cemal Hüsnü Taray, Amerika’nın Atina Büyükelçisi Cavendis Canon Yugoslavya’nın Atina’daki Büyükelçisi Rados Jovanovic, büyükelçilik

¹² “Başvekil Adnan Menderes’in Washington’daki temasları sonunda Türkiye lehine elde ettiği neticeler Yunan resmi çevrelerinin büyük ilgisini çekmektedir. Yunan Başbakanı Mareşal Papagos’un partisinin organı olan Estia gazetesi bu mevzudaki bir makalesinde Birleşik Amerika’nın ağır bir askeri yük taşıyan memleketlere iktisadi ve askeri yardımını arttırmak lüzumunu kabul etmiş olmasını memnunlukla karşılayarak şöyle demektedir: “Balkan ittifakı askerî bakımdan ne kadar kuvvetlenirse hedeflerine o kadar kolaylıkla erişileceğinden kimse şüphe etmemektedir. Bu sebepten Yunan umumi efkârı Amerika’nın Türkiye lehine kabul etmiş olduğu prensibin Yunanistan hakkında alınacak kararlara da hâkim olacağını haklı olarak ümit etmektedir.” (Bars, 1954; s. 49-51).

mensupları ve basın temsilcileri tarafından ve askeri merasimle karşılanmıştır. Başbakan Adnan Menderes hava meydanında muhtelif soruları cevaplandırdıktan sonra Yunan Başbakan Papagosla birlikte otomobile binerek Grand Bratagnes oteline gitmiştir. Başbakan Adnan Menderes aynı akşam Yunan hükümeti tarafından açık havada verilen bir ziyafette hazır bulunmuştur (Cumhuriyet, 8 Haziran 1954).

8 Haziran günü Başbakan öğleden önce Başbakan Papagos ve Dışişleri Bakanı Stefanopoulos ile iki memleketi ilgilendiren konular üzerinde bir görüşme yapmış ve öğle yemeğinde Tatoi Sarayı'nda Yunan kralının misafiri olmuştur. Sohbet havasında geçen yemeğin ardından Menderes, özel bir uçakla Türkiye'ye dönmüştür.

Başbakan Adnan Menderes, bayraklar ve defne dalları ile donanmış olan Yeşilköy Havaalanında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan, Devlet Başkanı Mükerrrem Sarol, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Nafia Bakanı Kemal Zeytinoğlu, İşletmeler Bakanı Fethi Çelikbaş, milletvekilleri, İstanbul Valisi ve Belediye Başkan Vekili Prof. Gökay, askeri ve mülki erkân, şehir meclisi azaları, cumhuriyet savcısı, partiler temsilcileri, ruhani liderler ve patrik vekilleri tarafından ve askeri merasimle karşılanmıştır. Başbakan karşılayıcıların ellerine sıkılmış, bu sırada kendisine birçok buket verilmiştir. Menderes bilahare meydan binasının şeref salonuna giderek cumhurbaşkanına mülaki olmuştur. Müteakiben cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes halkın sevgi tezahürleri arasında Florya Köşküne gitmiştir. Menderes burada Cumhurbaşkanı Amerika seyahati etrafında uzun izahat vermiştir (Cumhuriyet, 9 Haziran 1954). Başbakan Adnan Menderes dün kendisinden beyanat isteyen gazetecilere şunları söylemiştir: *“Başta Amerika Birleşik devletleri cumhurbaşkanı Eisenhower olmak üzere dış işleri bakanı Yoster Dulles, maliye bakanı Humphrey, Milli Savunma Bakanı Charles Wilson, harici faaliyetler idarecileri Hazold Stassen ve diğer devlet adamları ile ve pek çok kongre azaları ile yaptığım müteaddit temaslarda bütün bu mümtaz şahsiyetlerin memleketimiz hakkında büyük bir itimat, sevgi ve anlayış gösterdiklerini müşahede ettim. Amerikan matbuatı ile de vaki müteaddit temaslarda Amerikan gazetelerinin de devlet adamlarının memleketimiz hakkında besledikleri hissiyata muvazi duygular beslediklerini memnuniyetle gördüm. Alınan neticeler ve bunların bütün Amerikan matbuatı tarafından hararetle desteklenmiş olması bu görüşmelerimi teyit etmektedir.”* (Cumhuriyet, 9 Haziran 1954).

Türkiye'nin dış politikası hakkında Amerikan matbuatına muhtelif vesilelerle başbakan tarafından yapılan beyanat hakkında sorulan sorulara da Adnan Menderes'in cevabı şu olmuştur: *“Bu beyanatom bir defa tamamı ile hükümetimizin görüşünü ifade etmektedir. Ondan sonra da bunların şimdiye kadar birçok defalar yapmış olduğumuz açıklamalarla teyit edilmiş bütün memleketlerce malum bulunan politikalarımızın dost ve müttefik Amerikan matbuatına tekrar edilmiş bir ifadesinden ibaret olduğunu kaydetmek yerinde olur.”* (Cumhuriyet, 9 Haziran 1954).

Başbakan yardımcısı ve devlet bakanı Fatin Rüştü Zorlu ise seyahat hakkında bir gazetecinin sorularını şöyle cevaplandırmıştır: *“Amerika'da başbakanımızın yaptığı görüşmeler başarılı bir şekilde neticelenmiştir. Gerek Amerikan cumhurbaşkanından gerekse Amerikan milletinden çok sıcak ve samimi bir kabul gördük. Amerikan hükümetinin Türkiye*

hükümetine ve milletine olan büyük dostluğu bu ziyarette daima tehariüz etti. Bu görüş neticeler üzerinde daima müessir oldu. Amerikan matbuatı müzakerelere büyük bir alaka gösterdi. Basın toplantılarında sordukları sorulardan, memleketimize karşı büyük bir sempati besledikleri ve alınan kararları tasvip ettikleri anlaşılıyordu.” Devlet bakanı iktisadi yardımın tatbiki için Türkiye'ye Amerikan heyetlerinin geleceği hakkındaki haberlerin doğru olmadığını esasen Türkiye'deki Amerikan iktisadi heyetini bu gibi işlerle daha meşgul olduğunu beyanatına ilave etmiştir (Cumhuriyet, 9 Haziran 1954).

5. Sonuç

Truman Doktrini ile birlikte Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik tehdidi ilk etapta büyük ölçüde ortadan kalkmıştı. Bu doktrinle birlikte 1946 yılında başlayan çok partili hayat daha sağlıklı bir zeminde yürütülmeye çalışılmıştı. İkinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu ekonomik zorluklar için de Marshall Yardım paketi önemli bir kaynak olarak değerlendirilmişti.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1950 yılına kadar devam eden iktidarı döneminde ABD ile başlayan iyi ilişkiler Demokrat Parti Dönemi'nde de artarak devam etmiştir. Ancak o yıllarda Amerikan dış yardımlarına bel bağlayarak yapılan plansız ekonomik model kısa süre sonra alarm vermeye başlamıştır. Bu nedenle önce Cumhurbaşkanı Bayar ardından da Başbakan Menderes'in ABD ziyaretleri bir can simidi olarak değerlendirilmiştir.

Başbakan Menderes'in bu ilk ABD ziyareti sırasında iki ülkenin ortak amaçları ve menfaatleri üzerinde durulmuştur. Türkiye'nin özellikle silahlı kuvvetlerini modernleştirme adına kredi gereksinimleri üzerinde durulmuştur. Menderes'in bu ziyareti her ne kadar olumlu bir havada geçmişse de somut neticeleri çok fazla görülmemiştir. Amerikan yetkilileri Türkiye'nin sağlam ve istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşmadan yapılan yardımların veya verilen kredilerin sonuçsuz kalacağı fikrinde sabit kalmıştır. Böylece Türkiye'nin ekonomik politikalarına yönelik müdahale ile birlikte 300.000.000 dolarlık ek yardım isteği de kabul görmemiştir.

Başbakan Adnan Menderes'in Amerika ziyareti gerek ulusal gerekse uluslararası basın tarafından yakından takip edilmiştir. Türkiye'nin Kore'deki askeri başarısı yanında Balkanlarda ve Orta Doğu'da kurulan Batı yanlısı sistem için olan konumu üzerinde durulmuştur. Türkiye'nin Sovyet sistemi içinde yer alan Bulgaristan, Arnavutluk, Macaristan, Romanya gibi ülkeler için model olduğu belirtilmiştir. Diğer taraftan Bağdat Paktı öncesi oluşmaya başlayan bloğun da yeni üye devletler kazanması temennisinde bulunulmuştur.

6. Kaynakça

6.1. Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.01.0.0/3.17.3.

6.2. Telif- Tetkik Eserler

“Adnan Menderes Dün Sabah Uçakla Amerika'dan Ayrıldı”, Milliyet, 7 Haziran 1954. “Amerikalılara Göre Elde Edilen Neticeler”, Cumhuriyet, 6 Haziran 1954.

Aydın, Mehmet Korkud (2020). Türkiye ve Bağdat Paktı. IJSSR, Cilt:9, Sayı:2. s.s. 135-153

Aydın, Mehmet Korkud (2022). İkinci Balkan Paktı ve Türkiye (1953-1955). SOBİDER, Cilt:9, Sayı: 61. s.s. 171-185.

Bars, Hayri (1954). “Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes'in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri”, 408 sayılı Donanma Dergisi eki, İstanbul.

“Başbakan Dün Akşam Amerika'dan Döndü”, Cumhuriyet, 9 Haziran 1954.

“Başbakan Dün Sabah Amerika'ya Gitti”, Cumhuriyet, 31 Mayıs 1954

“Başbakan Dün Sabah Amerika'ya Gitti”, Cumhuriyet, 31 Mayıs 1954.

“Başbakan Menderes Atina'da Bekleniyor”, Cumhuriyet, 6 Haziran 1954.

“Türk Amerikan Görüşmeleri Başladı.”, Cumhuriyet, 2 Haziran 1954.

“Türk Amerikan Görüşmeleri Dün Bitti”, Cumhuriyet, 5 Haziran 1954.

“Menderes Dün 19.40'da Uçakla Atina'ya Geldi”, Cumhuriyet, 8 Haziran 1954.